
Верховний
Суд

Касаційний господарський суд

Форс-мажорні обставини в умовах воєнного стану Судова практика Верховного Суду

Олеся Лукомська

начальник управління аналітичної та правової роботи Касаційного господарського суду департаменту аналітичної та правової роботи Апарату Верховного Суду

❑ Лист ТПП України № 2024/02.0-7.1 від 28.02.2022, не можна вважати сертифікатом у розумінні ст.141 Закону України "Про торгово-промислові палати в Україні".

❑ Сертифікат ТПП України не є єдиним доказом існування форс-мажорних обставин. Обставин форс-мажору має оцінюватися судом з урахуванням встановлених обставин справи та у сукупності з іншими доказами відповідно до ст. 86 ГПК України.

❑ Той факт, що ТПП України засвідчила форс-мажорні обставини - військову агресію рф проти України, сам по собі не є підставою для звільнення або зменшення відповідальності за невиконання/неналежне виконання договірних зобов'язань.

❑ Ключовою ознакою форс-мажору є причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажорними обставинами та неможливістю виконати конкретне зобов'язання.

❑ Довести причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажором та неможливістю виконати конкретне зобов'язання має сторона, яка посилається на форс-мажор.

- Ключові висновки у практиці КГС ВС щодо засвідчення (підтвердження) форс - мажорних обставин в умовах військової агресії рф проти України

Лист ТПП України № 2024/02.0-7.1 від 28.02.2022

- ✓ Лист ТПП України від 28.02.2022 є загальним офіційним документом та не містить ідентифікуючих ознак конкретного договору, виконання якого стало неможливим через наявність зазначених обставин.
- ✓ Позивач не позбавлений можливості звертатися до ТПП України та уповноважених нею регіональних ТПП за отриманням відповідного сертифіката про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили), дотримуючись порядку, встановленого Регламентом ТПП України від 18.12.2014, саме за спірним зобов'язанням.
- ✓ Лист ТПП України від 28.02.2022, яким визнано форс-мажорною обставиною військову агресію рф проти України, є загальним офіційним документом та не містить ідентифікуючих ознак конкретного договору, зобов'язання, виконання якого стало неможливим через наявність зазначених обставин. Отже цей лист не можна вважати сертифікатом у розумінні ст. 14-1 Закону України "Про торгово-промислові палати в Україні". А також такий лист не є документом, який був виданий за зверненням відповідного суб'єкта, для якого могли настати певні форс-мажорні обставини.

постанови КГС ВС від 07.06.2023 у справі № 912/750/22; від 07.06.2023 у справі № 906/540/22; від 15.06.2023 у справі № 910/8580/22, від 29.06.2023 у справі № 922/999/22; від 02.08.2023 у справі № 916/1788/22; від 13.09.2023 у справі № 910/7679/22

- ✓ Лист ТПП України від 28.02.2022 №2024/02.0-7.1 не є безумовною підставою вважати, що форс-мажорні обставини настали для всіх без виключення суб'єктів. Кожен суб'єкт, який в силу певних обставин не може виконати свої зобов'язання за окремо визначеним договором, має доводити наявність в нього форс-мажорних обставин

Сертифікат ТПП України

- ✓ Сертифікат ТПП не є єдиним доказом існування форс-мажорних обставин.
- ✓ Сертифікат ТПП, який підтверджує наявність форс-мажорних обставин, не може вважатися беззаперечним доказом їх існування, а повинен критично оцінюватися судом з урахуванням встановлених обставин справи та у сукупності з іншими доказами.
- ✓ Наявність сертифікату ТПП України про форс-мажор суд має оцінювати у сукупності з іншими доказами, тобто дані обставини не мають преюдиційного характеру, і при їх виникненні сторона, яка посилається на них як на підставу неможливості належного виконання зобов'язання, повинна довести їх наявність не тільки самих по собі, але і те, що вони були форс-мажорними саме для даного конкретного випадку.
- ✓ У разі наявності певних обставин (форс-мажорних), які засвідчені для конкретної особи відповідним сертифікатом ТПП України, суд має оцінити зазначений доказ у сукупності з іншими доказами відповідно до ст. 86 ГПК України. Водночас, настання форс-мажорних обставин не є підставою для невиконання стороною зобов'язання, строк виконання якого настав до дати настання таких обставин, а також для звільнення сторони від відповідальності в такому випадку

постанови КГС ВС від 14.02.2018 у справі № 926/2343/16; від 16.07.2019 у справі № 917/1053/18; від 25.11.2021 у справі № 905/55/21; від 19.08.2022 у справі № 908/2287/17; від 07.06.2023 у справі № 912/750/22; від 07.06.2023 у справі № 906/540/22; від 15.06.2023 у справі № 910/8580/22; від 29.06.2023 у справі № 922/999/22; від 05.12.2023 у справі № 917/1593/22

Причинно-наслідковий зв'язок

- ✓ Ключовою ознакою форс-мажору є **причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажорними обставинами та неможливістю виконати конкретне зобов'язання**. Форс-мажор, або ж обставини непереборної сили, - це надзвичайні та невідворотні обставини, настання яких призвело до об'єктивної неможливості виконати зобов'язання. Водночас сама по собі, зокрема, збройна агресія проти України, девальвація гривні, воєнний стан, не може автоматично означати звільнення від виконання будь-ким в Україні будь-яких зобов'язань, незалежно від того, існує реальна можливість їх виконати чи ні. Воєнний стан, девальвація гривні, як обставини непереборної сили, звільняє від відповідальності лише у разі, якщо саме внаслідок пов'язаних із нею обставин компанія/фізична особа не може виконати ті чи інші зобов'язання.
- ✓ Форс-мажорні обставини **не мають преюдиційного характеру** і при їх виникненні сторона, яка посилається на них як на підставу неможливості належного виконання зобов'язання, повинна довести їх наявність не тільки самих по собі, але і те, що вони були форс-мажорними **саме для даного конкретного випадку**.
- ✓ Сторона, яка посилається на форс-мажор, має довести причинно-наслідковий зв'язок між форс-мажором та неможливістю виконати конкретне зобов'язання.
- ✓ Той факт, що ТПП України засвідчила форс-мажорні обставини - військову агресію рф проти України, сам по собі не є підставою для звільнення або зменшення відповідальності за невиконання/неналежне виконання договірних зобов'язань.

постанови КГС ВС від 01.06.2021 у справі № 910/9258/20; від 14.06.2022 у справі № 922/2394/21; від 14.03.2023 у справі № 923/878/21; від 07.06.2023 у справі № 912/750/22; від 15.06.2023 у справі №910/8580/22; від 29.06.2023 у справі № 922/999/22 ; від 12.10.2023 у справі № 908/1620/22

Причинно-наслідковий зв'язок

- ✓ У цій справі суд апеляційної інстанції, оцінивши наявні у матеріалах справи докази та доводи відповідача за зустрічним позовом, забезпечуючи баланс інтересів сторін, з метою недопущення фактичного звільнення від сплати погоджених сторонами договору штрафних санкцій без належних правових підстав зазначив, що відповідач за зустрічним позовом протягом спірного періоду (з дати підписання акта про виконані роботи до останньої оплати за виконані роботи підрядником – 12.07.2022) працював, незважаючи на введений воєнний стан в Україні та повномасштабну воєнну агресію рф проти України. Виключно віднесення введеного в Україні воєнного стану до форс-мажорних обставин не свідчить про існування таких обставин у конкретних правовідносинах та неможливість виконання відповідачем за зустрічним позовом господарських зобов'язань за договором у частині своєчасної оплати за виконані роботи.

Причинно-наслідковий зв'язок

- ✓ Сама по собі наявність форс-мажорних обставин, зокрема ведення бойових дій на території України, не є безумовною підставою ні для припинення зобов'язань, ні для звільнення від їх виконання. Судом має бути з'ясовано й перевірено причинно-наслідковий зв'язок між такими обставинами і неналежним виконанням зобов'язання у конкретному випадку.
- ✓ Судами попередніх інстанцій встановлено, що ведення бойових дій на території України призвело до знищення запасів пального (бензину А-95 і ДП), що має безпосередній вплив на можливість виконання Товариством своїх зобов'язань щодо постачання пального, унеможливорює постачання нафтопродуктів з Республіки Білорусь, який є виробником предмета закупівлі.
- ✓ КГС ВС зазначив, що судами не з'ясовано, не зазначено і не досліджено належними доказами, в зв'язку з чим неможливість постачання нафтопродуктів (бензину і ДП) виробництва одного лише конкретного виробника унеможливлювала виконання відповідачем своїх зобов'язань за договорами поставки в цілому.

Причинно-наслідковий зв'язок

- ✓ Суди попередніх інстанцій надали оцінку сертифікату ТПП України про форс-мажорні обставини (обставини непереборної сили) від 14.11.2022 щодо обов'язку (зобов'язання) АТ «Оператор газорозподільної системи «Луганськгаз» своєчасно та в повному обсязі оплачувати вартість наданих йому послуг, виконання якого унеможливлено через військову агресію рф проти України, а саме захоплення структурних підрозділів оператора газорозподільної системи Луганськгаз з усім рухомим та нерухомим майном.
- ✓ КГС ВС погодився з судами попередніх інстанцій, що тимчасова окупація всієї території Луганської області, на якій здійснював свою діяльність відповідач, є винятковою обставиною. Позивач має можливість здійснювати свою діяльність на всій території України, в тому числі в регіонах, які не окуповані рф і на територіях яких не відбуваються активні бойові дії. Порівнюючи стан ведення господарської діяльності, позивач як кредитор перебуває у більш вигідному матеріальному становищі, ніж відповідач, зважаючи на відсутність транспортування природного газу позивачем через ГВС Сохранівка (підтверджується сертифікатом ТПП України).
- ✓ КГС ВС погодився з висновками судів попередніх інстанцій про правомірність зменшення розміру пені на 50%.

Постанова КГС ВС від 06.09.2023 у справі № 913/228/22

Суперечлива поведінка?

- ✓ Верховний Суд відхилив посилання скаржника на суперечливу поведінку позивача, який в інших судових справах посилався на обставини форс-мажору і не вбачає порушення судами попередніх інстанцій вимог ст.236 ГПК.
- ✓ Боржник, який допустив невиконання чи неналежне виконання зобов'язання має право доводити, що це відбулося внаслідок дії непереборної сили.
- ✓ Форс-мажор може впливати на виконання одного договору / зобов'язання і не впливати щодо виконання іншого, залежно від сутності зобов'язання, стану боржника.
- ✓ Форс-мажорні обставини не мають преюдиційного характеру і при їх виникненні сторона, яка посилається на них як на підставу неможливості виконання зобов'язання, повинна довести наявність таких обставин не тільки самих по собі, але й те, що ці обставини були форс-мажорними саме для цього конкретного випадку виконання господарського зобов'язання.

постанови КГС ВС 15.06.2018 у справі № 915/531/17; від 26.05.2020 у справі № 918/289/19; від 17.12.2020 у справі № 913/785/17; від 30.11.2021 у справі №913/785/17; від 07.06.2023 у справі №906/540/22

Відсутність сертифіката ТПП України

- ✓ Сертифікат ТПП не є єдиним або обов'язковим доказом існування форс-мажорних обставин.
- ✓ Наявність форс-мажорних обставин **може доводитися й іншими доказами**, якщо інше не передбачено законом бо договором.
- ✓ Навіть за відсутності сертифіката ТПП, отриманого в передбаченому законом порядку, сторона не позбавлена можливості доводити наявність форс-мажорних обставин іншими доказами, якщо інше не встановлено законом чи договором.
- ✓ У ч.1 ст.75 ГПК визначено, що обставини, які визнаються учасниками справи, не підлягають доказуванню, якщо суд не має обґрунтованих підстав вважати їх недостовірними або визнаними у зв'язку з примусом. Обставини, які визнаються учасниками справи, можуть бути зазначені в заявах по суті справи, поясненнях учасників справи, їх представників. Крім того, відповідно до ч.3 ст.75 ГПК обставини, визнані судом загальновідомими, не потребують доказування.

постанови КГС ВС від 13.09.2023 у справі № 910/7679/22; від 05.12.2023 у справі № 917/1593/22

Повідомлення іншій стороні про форс-мажорні обставини

- ✓ Повідомлення про форс-мажор має бути направлено іншій стороні **якнайшвидше**. Хоча й форс-мажорні обставини впливають, як правило, на одну сторону договору (виконавця), але вони мають негативні наслідки насамперед для іншої сторони договору, яка не отримує його належне виконання. Отже, своєчасне повідомлення іншої сторони про настання форс-мажорних обставин спрямоване на захист прав та інтересів іншої сторони договору, яка буде розуміти, що не отримує вчасно товар (роботи, послуги) та, можливо, зможе зменшити негативні наслідки форс-мажору.
- ✓ Водночас неповідомлення або несвоєчасне повідомлення про форс-мажорні обставини позбавляє сторону, яка порушила цей обов'язок, права посилатися на ці обставини як на підставу звільнення від відповідальності, якщо це передбачено договором (втрата стороною права посилення на форс-мажор).
- ✓ Про те, що сторона позбавляється права посилатися на форс-мажорні обставини через несвоєчасне повідомлення має бути прямо зазначено в договорі.

постанови КГС ВС від 22.06.2022 у справі №904/5328/21; від 31.08.2022 у справі №910/15264/21; від 23.08.2023 у справі №910/6234/22; від 14.09.2023 у справі № 924/75/23

Повідомлення іншій стороні VS звернення до ТПП

- ✓ Потрібно розрізнати вчасне повідомлення сторони про виникнення форс-мажорних обставин (яке сторона має зробити у передбачений договором строк) від звернення до ТПП за отриманням сертифікату, яке є можливим лише після порушення виконання зобов'язання. Через це сертифікат ТПП може бути отриманий значно пізніше за дату, коли сторона з'ясувала неможливість виконання договору через вплив форс-мажорних обставин.
- ✓ Отримання сертифіката вже після розірвання договору не впливає на його юридичну силу та правову природу, адже відповідно до п. 6.2 Регламенту засвідчення ТПП України та регіональними ТПП форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) сертифікати видаються ТПП для засвідчення форс-мажорних обставин щодо зобов'язань, строк виконання яких настав, і законодавство не містить вимог щодо строку, протягом якого відповідний сертифікат має бути отриманий.

Аналіз судової практики Верховного Суду

- ✓ ОГЛЯД судової практики Верховного Суду з вирішення господарських спорів в умовах воєнного стану (червень 2022 – березень 2024)
- ✓ ДАЙДЖЕСТ судової практики Верховного Суду у справах, пов'язаних з війною (лютий 2022 – вересень 2024)

Верховний
Суд

Касаційний господарський суд

Дякую за увагу!

